

Andrzej Piotr Wiatrak

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW

Założenia i praktyka zrównoważonego rozwoju rolnictwa

Wprowadzenie

Kierunki dotychczasowego rozwoju nie zawsze były zgodne ze środowiskiem, w którym się dokonywał. W rezultacie następowała degradacja środowiska i wyczerpywanie zasobów, a wraz z tym zagrożenie kryzysem ekologicznym. W związku z tym powstały programy i koncepcje naprawy istniejącej sytuacji. Jedną z nich jest koncepcja zrównoważonego rozwoju, która w sposób kompleksowy podchodzi do ochrony środowiska i metod w podejmowanych działaniach. Zainteresowano się nimi w różnych krajach, ale szerzej dopiero w ostatnim dziesięcioleciu. Szczególne wysiłki obserwuje się w krajach Unii Europejskiej, do której Polska zamierza wstąpić. Natomiast w Polsce polityka i działania dotyczące zrównoważonego rozwoju agrobiznesu dopiero powstają i często brakuje powiązania między poszczególnymi działaniami (np. między melioracjami, zaopatrzeniem w wodę, gospodarką ściekami itp.). W miarę integracji Polski z Unią Europejską należy dostosować sposób gospodarowania w rolnictwie do wymogów unijnych, co wymaga szczegółowego poznania istniejących rozwiązań. W niniejszym opracowaniu podjęto próbę naświetlenia istoty polityki środowiskowej w Unii Europejskiej oraz nowej filozofii rozwoju globalnego, obejmującego różne kierunki działań wzajemnie ze sobą powiązanych. Następnie problematykę tę odniesiono do rozwiązań polskich, wskazując na kierunki przyszłych działań i dostosowań w zakresie ekologizacji agrobiznesu i obszarów wiejskich (m.in. poprzez środki przedakcesyjne).

Istota zrównoważonego rozwoju

Termin *sustainable development* (rozwój zrównoważony, ekorozwój) pojawił się w ogólnym sformułowaniu w tzw. *Raporcie Brundtland* Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju ONZ w 1987 roku, a następnie spopularyzowany w 1992 roku na Konferencji w Rio de Janeiro (zwanej „Szczytem Ziemi”).

Zostały tam przedstawione zasady i cele stabilnego rozwoju, zaspokajającego potrzeby współczesnego społeczeństwa i dbającego o następne pokolenia poprzez stosowanie rozwiązań, które nie są w konflikcie ze środowiskiem, lecz przyczyniają się do jego samoodnawiania się. Jednocześnie dąży się, aby zapewnić realizację celów społecznych i umożliwić powstawanie zintegrowanego rozwoju. Ekorozwój sprzyja więc takiemu rozwojowi, który godzi prawa przyrody i ekonomii, nie naruszając w sposób nieodwracalny środowiska przyrodniczego, a nawet przyczyniając się do jego poprawy [Domański 1992; Borys i inni 1999].

Są różne definicje rozwoju zrównoważonego, zwracające uwagę lub też akcentujące pewne elementy gospodarowania¹. I tak koncepcja *ładu zintegrowanego* bierze pod uwagę wszystkie podstawowe aspekty rozwoju, tj. społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, kulturowe, przestrzenne, instytucjonalne itp. oraz relacje między nimi. Powodzenie realizacji zrównoważonego rozwoju zależeć będzie od traktowania w jednakowym stopniu wszystkich ładów, eksponowanie natomiast jednego, np. ekonomicznego, prowadzi do licznych problemów społecznych i ekologicznych w długim okresie. W związku z tym należy uwzględnić kompleksowe podejście, jakim jest m.in. w mojej opinii definicja opracowana przez Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE), która brzmi następująco: *ekorozwój to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym – w celu równoważenia szans poszczególnych społeczeństw i ich obywateli (zarówno współczesnych, jak i przyszłych pokoleń) w dostępie do środowiska – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z działaniami na rzecz zachowania równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych*. Na tak rozumiany ekorozwój składają się przekształcenia ekonomiczne, społeczne, techniczne i przestrzenne, zmierzające do zapewnienia dobrobytu obecnym i przyszłym pokoleniom poprzez [Borkowska 1997]:

- zapewnienie odpowiedniej jakości środowiska;
- zapewnienie pożądanego stanu zdrowia społeczeństwa;
- ochronę konserwatorską;
- racjonalną gospodarkę zasobami;
- podejmowanie proekologicznych kierunków rozwojowych.

Podstawą rozwoju zrównoważonego jest jakość życia i warunków pracy, uznawana jako główny wyznacznik rozwoju społeczno-gospodarczego i ram

¹Rozwój zrównoważony jest różnie definiowany, co znajduje wyraz w nadawaniu różnej treści pojęciu rozwój zrównoważony, ekorozwój, ład zintegrowany itp. Przeciwwstawianie takie – moim zdaniem – jest nieuzasadnione, gdyż dotyczy tych samych zagadnień, czasami ze zwróceniem uwagi na określony aspekt. W związku z tym pojęcia te w niniejszym opracowaniu używane są zamiennie.

prowadzonej działalności materialnej i niematerialnej. Rozwój zrównoważony nie ogranicza prowadzenia tej działalności, ale przyczynia się do jej dynamizowania w dłuższym okresie. Ekorozwój jest to taki sposób prowadzenia działalności gospodarczej, wykorzystania potencjału środowiska i organizacji społeczeństwa, który zapewnia dynamiczny rozwój procesów produkcyjnych, trwałość użytkowania zasobów przyrodniczych i poprawę (w pierwszym okresie), a następnie zachowanie wysokiej jakości życia. Jakość życia staje się zatem zarówno celem, jak i warunkiem rozwoju zrównoważonego [Górka, Poskrobko, Radecki 1998].

Polityka ekologiczna w Unii Europejskiej

Polityka środowiskowa w UE wyraża się w realizacji stabilnego rozwoju, zaspokajającego potrzeby współczesnego społeczeństwa i dbającego o następne pokolenia poprzez stosowanie rozwiązań nie będących w konflikcie ze środowiskiem, a przyczyniających się do jego samoodnawiania [Domański 1992; Poskrobko 1998; Unia 1996]. Jednocześnie dąży się do zapewnienia realizacji celów społecznych i umożliwienia realizacji zintegrowanego rozwoju.

Polityka ekologiczna Unii Europejskiej została zapoczątkowana w 1972 roku, kiedy Komisja Wspólnot Europejskich opracowała pierwszy program ochrony środowiska. Program ten miał charakter cząstkowy i dotyczył głównie zanieczyszczeń środowiska przez przemysł. Podstawą polityki ekologicznej Unii Europejskiej o charakterze kompleksowym jest Traktat z Maastricht z 1992 roku, w którym m.in. stwierdza się, że „*zadaniem Unii jest popieranie trwałego i nieinflacyjnego wzrostu gospodarczego z poszanowaniem środowiska*”. Traktat ten w art. 130 określa następujące cele w dziedzinie ekologicznej:

- zachowanie, ochronę i poprawę jakości środowiska;
- ochronę zdrowia człowieka;
- rozważne i racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych;
- zmniejszenie lub wyeliminowanie transgranicznych przepływów zanieczyszczeń.

Uszczegółowieniem zasad polityki ekologicznej cytowanego Traktatu jest *Piąty Program Działań Środowiskowych*, który został przyjęty w 1993 roku. W programie tym zatytułowanym „*W kierunku zrównoważonego rozwoju*” określono zasady polityki ekologicznej oraz instrumentów jej realizacji. Obecnie w Unii Europejskiej przepisy dotyczące ekologii liczą ponad 300 aktów prawnych, które dotyczą ochrony przyrody, zanieczyszczenia atmosfery, zanie-

czyszczenia wody, dopuszczalnego poziomu hałasu, korzystania z produktów chemicznych oraz zagospodarowania odpadów. W ślad za przyjętymi wytycznymi opracowano różnorodne normy i standardy (środowiskowe, techniczne, produktowe itp.), które określają sposoby korzystania z zasobów przyrody i zachowania ich dla następnych pokoleń. Regulują to następujące *zasady polityki ekologicznej UE* [Poskrobko 1998]:

- *zanieczyszczający płaci*, rozumianej jako podstawa internalizacji kosztów odnowy i prewencji;
- *pomocniczości*, która oznacza możliwość ingerencji na poziomie Unii tylko wówczas, gdy taka ingerencja da większe rezultaty niż interwencja władz krajowych;
- *prewencji* – związanej z podejmowaniem działań w celu uniknięcia nieodwracalnych szkód w środowisku danego kraju;
- *ekonomiczności* – uwzględniającej efektywność kosztową rozwiązań dotyczących ochrony środowiska;
- *sprawiedliwości*, według której koszty danej strategii lub polityki ochrony środowiska powinny w większym stopniu obciążać kraje bogatsze w UE.

Biorąc pod uwagę przedstawione zasady polityki ekologicznej w zagospodarowaniu środowiska i w programach rozwoju regionów powinny być określone środki i sposoby prowadzące do [Wiatrak 2000]:

- racjonalnego wykorzystania zasobów czynników wytwórczych w układach przestrzennych i dostosowania do nich rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej;
- dostosowania struktury prowadzonej działalności do potencjału przyrodniczego;
- ochrony środowiska przyrodniczego oraz celowego i rozważnego gospodarowania na ziemi użytkowanej przez działalność gospodarczą i pozagospodarczą;
- zapobiegania ekstensyfikacji gospodarczej i wyludnieniu obszarów, prowadzących do ujemnych zjawisk w środowisku (np. erozji gleb);
- przeprowadzenia waloryzacji zasobów przyrody i rachunku ekonomicznego ich wykorzystania, zgodnie z zasadą ekonomiczności.

Polityka Unii Europejskiej wobec problemów środowiskowych w rolnictwie

Wspólna polityka rolna UE jest różnie oceniana, w zależności od kryteriów jej oceny. I tak z punktu widzenia ekologii zwraca się uwagę, że nadmierna intensyfikacja rolnictwa – zwłaszcza stosowanie nawozów i środków ochrony roślin oraz zagospodarowanie gnojowicy – spowodowała degradację środowiska, zanieczyszczenie wód i gruntów, erozję i degradację gleb, zniszczenie różnorodności biologicznej i niektórych ekosystemów itp. W związku z tym polityka rolna – zwłaszcza od 1989 roku – na pierwszy plan wysuwa nie produkcyjne, lecz ogólnospołeczne funkcje rolnictwa, zakłada większą równowagę między celami produkcyjnymi, socjalnymi i ochroną środowiska naturalnego. I tak w ramach wspólnej polityki rolnej w latach dziewięćdziesiątych – *Programu MacSharry'ego* wprowadzonego w życie w latach 1992–1996 – podjęto następujące działania:

- Pakiet przedsięwzięć agroekologicznych związanych z ochroną środowiska przyrodniczego, a w tym wprowadzenie pomocy do stosowania metod produkcji rolniczej o małym ryzyku dla środowiska, pomoc w popieraniu takiej gospodarki gruntami rolnymi, która umożliwi zachowanie lub przywrócenie walorów krajobrazowych, naturalnych enklaw roślinności i świata zwierzęcego.
- Wsparcie programów zalesiania gruntów rolnych i refinansowania kosztów, wraz z zapewnieniem pomocy w utrzymaniu i pielęgnacji nowych plantacji itp.

Z budżetu Unii Europejskiej – w ramach tego Programu – współfinansowano rolników, którzy stosowali metody produkcji chroniące środowisko i jakość terenów wiejskich. Finansowanie to dotyczyło przede wszystkim następujących działań [Rowiński 1999]:

- ograniczenia zużycia nawozów i (lub) środków ochrony roślin oraz wprowadzenia lub kontynuowania organicznych metod gospodarowania;
- przestawiania gospodarstwa na ekstensywne systemy produkcji roślinnej, z przekształceniem gruntów ornych w ekstensywne użytki zielone włącznie;
- ograniczenia obsady bydła i owiec na jednostkę powierzchni paszowej;
- gospodarowania zgodnego z zasadami ochrony środowiska i zasobów naturalnych;

- konserwacji opuszczonej ziemi rolniczej i lasów, a także wycofywania spod uprawy ziemi rolniczej na co najmniej 20 lat i wykorzystywania jej w celu ochrony środowiska;
- zagospodarowania ziemi na publiczne cele wypoczynkowe i rozrywkowe.

Działania te miały na celu ekstensyfikację gospodarowania, sprzyjającą zmniejszeniu nadwyżek rolnych, a jednocześnie zapewniającą ochronę środowiska. Działania w zakresie ochrony środowiska przez działalność rolniczą zostały silniej zaakcentowane w *Piątym Programie Środowiskowym*, w którym rolnictwo należy do jednej z pięciu podstawowych branż, które obejmuje ten program. Podkreśla się w nim pilną potrzebę włączenia czynników ekologicznych do wspólnej polityki rolnej. Podobnie traktują to zagadnienie późniejsze decyzje, a w szczególności *Agenda 2000*. Środowiskowe działania podjęte w ramach wspólnej polityki rolnej w 1999 r. nie ograniczają się jedynie do programów rolno-środowiskowych, ale są integralną częścią systemów wspierania rolnictwa. Kraje członkowskie mogą łączyć płatności bezpośrednio z wypełnianiem wymagań ekologicznych, dlatego też rolnicy nie podejmujący się działań środowiskowych muszą się liczyć z zaprzestaniem lub ograniczeniem tych płatności. Instrumentem środowiskowym jest wprowadzanie zachęt do bardziej ekstensywnej produkcji wołowiny i dobrowolnego odłogowania 10% podstawowej powierzchni użytków rolnych [Sarul 2000].

Polityka ekologiczna realizowana w Unii Europejskiej w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich – jak wynika z charakterystyki omówionych jej kierunków – zapewnia integrację celów ekonomicznych, środowiskowych i socjalnych. Odbywa się to poprzez stosowanie instrumentów i działań sprzyjających [Mosiej 2000]:

- ciągłemu doskonaleniu produktów żywnościowych i odnawialnych surowców rolniczych o wysokiej jakości;
- zachowaniu równowagi biologicznej i przyrodniczej oraz środowiska naturalnego, ze szczególnym uwzględnieniem walorów krajobrazowych;
- zrównoważonemu przyrodniczo rozwojowi obszarów wiejskich z polepszeniem warunków ekonomicznych i socjalnych w krajach UE;
- rozwojowi produkcji i usług zgodnych z kodeksem dobrych praktyk rolniczych i wprowadzeniu zachęt do innowacyjności technologicznej i organizacyjnej;
- utrzymaniu stabilnego, funkcjonalnego rynku i harmonijnego rozwoju handlu w krajach UE i poza jej granicami;
- wprowadzeniu zasad i mechanizmów zapewniających odpowiednie wynagrodzenie za nierynkowe dobra, usługi i efekty.

Przestawione działania są podstawowymi elementami uwzględnianymi przy zagospodarowaniu obszarów wiejskich w krajach Unii Europejskiej, przy czym w ostatnich latach wprowadzane są różne dodatkowe poczynania integrujące działania w tym zakresie. Takie zainteresowanie wynika m.in. z tego, że prowadzenie gospodarki rolnej i podejmowanie działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich związane jest z przestrzenią (dla przykładu powierzchnia użytków rolnych w UE zajmuje około 45%). W związku z tym dąży się do stworzenia warunków racjonalnego wykorzystania przestrzeni rolniczej i dostosowania do niej rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej, a wraz z tym zapewnienia ładu przestrzennego i harmonii układów przestrzennych.

Polityka Polski wobec problemów środowiskowych w rolnictwie

Polska w porównaniu do krajów Unii Europejskiej stosuje mniej intensywne metody produkcji, dlatego też obszary wiejskie charakteryzują się znacznie lepszym stopniem czystości środowiska. Podstawowym zagrożeniem dla środowiska związanym z działalnością rolniczą jest zanieczyszczenie wód i zła jakość wody [Kuś 1999]. Występują jednak regiony, w których zniszczenie środowiska jest dosyć duże. Powstało ono głównie na skutek działań pozarolniczych lub też częściowo związanych z rolnictwem. Wynikało to na ogół z braku integracji między programami realizowanymi na obszarach wiejskich (np. melioracji, elektryfikacji, zaopatrzenia w wodę itp.). I tak, odwodnienie bagien spowodowało obniżenie lustra wód gruntowych i przesuszenie około 0,8 mln ha gruntów rolnych. Z kolei skażenie pierwiastkami ciężkimi powodowało zanieczyszczenie wody i gleb. W rezultacie około 20% łącznej powierzchni gleb w Polsce ulega znacznej erozji wodnej i wietrznej, a ponad 30% gleb podlega procesowi nadmiernego zakwaszenia [Mosiej 2000]. Są to konkretne przykłady wskazujące na istniejące zagrożenia i wymagające konkretnych działań.

O tych zagrożeniach rolnicy powinni być poinformowani i mieć świadomość skutków prowadzonej działalności dla środowiska. Działania w gospodarstwie zmierzające do ograniczenia ujemnych oddziaływań rolnictwa na środowisko przyrodnicze powinny obejmować [Kuś 1999]:

- *System organizacji zgodny z zasadami tzw. dobrych praktyk rolniczych, zapewniających utrzymanie równowagi biologicznej agroekosystemów poprzez lepsze wykorzystanie potencjału biologicznego gleb i jednocześnie zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko stosowanej agrotechniki (zwłaszcza nawozów i środków ochrony roślin).*

- *Kształtowanie odpowiedniej infrastruktury technicznej i sanitację gospodarstwa, zwłaszcza w odniesieniu do budowy zbiorników do składowania odchodów zwierzęcych zgodnych z wymaganiami ochrony przyrody, budowy silosów na kiszonki z możliwością gromadzenia wyciekających soków, odpowiedniej gospodarki wodno-ściekowej itp.*
- *Kształtowanie infrastruktury ekologicznej gospodarstwa, sprzyjającej zachowaniu i wzrostowi bioróżnorodności poprzez powstawanie tzw. użytków ekologicznych, małej retencji, rowów melioracyjnych itp.*

Tymi zagadnieniami powinno zająć się doradztwo, ucząc swoich klientów zasad ochrony środowiska w odniesieniu do rolnictwa, użycia maszyn, a także gospodarstwa domowego i życia społeczności. W związku z tym celem programów edukacyjnych powinno być zwiększenie świadomości środowiskowej i stymulowanie postaw etycznych, w tym przestrzeganie zasad tzw. *dobrej praktyki rolniczej oraz odpowiedzialności społecznej*. Programy takie obejmować powinny całość problematyki związanej z prowadzoną działalnością rolniczą i pozarolniczą (np. agroturystyczną) oraz z gospodarstwem domowym, jak: agrotechnika (nawożenie, użycie pestycydów itp.), jakość wody i zarządzanie zasobami wodnymi, energię, zagospodarowanie surowców wtórnych, jakość powietrza w gospodarstwie domowym itp. Nowe podejście oparte na równowadze między środowiskiem a rozwojem wymagać będzie przygotowania wspólnych programów doradczych, uwzględniających różnorodne aspekty rozwoju i uwarunkowania ich wdrażania [Wiatrak 1999].

Działania w gospodarstwie powinny wynikać z działań na poziomie kraju i regionu [Kuś 1999; Ryszkowski 1998]. Działania na poziomie kraju powinny być określone poprzez system polityki ekologicznej i wsparcia ekonomicznego proekologicznych rozwiązań. W Polsce zasady zrównoważonego rozwoju zostały określone przez *Politykę Ekologiczną Państwa*, przyjętą w 1991 roku. Obecnie są one doskonalone, co znajduje odzwierciedlenie w przygotowanych programach: *Nowa Polityka Ekologiczna* oraz *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku* [Sarul 2000]. Z kolei działania na poziomie regionu mają na celu przygotowanie gospodarstw rolniczych do konkretnych rozwiązań, wynikających z prowadzonej polityki ekologicznej oraz zapewnienia pomocy w tym zakresie (np. poprzez opracowanie programów rozwoju małej retencji, monitorowania zanieczyszczeń obszarowych itp.).

Działania na poziomie kraju, regionu i gospodarstwa w najbliższych latach będą uzupełniane środkami z funduszy unijnych, przede wszystkim z SAPARD-u (Przedakcesyjnego Instrumentu Wsparcia dla Rolnictwa i Obszarów Wiejskich). Program operacyjny SAPARD oparty jest na dwóch osiach priorytetowych [SAPARD 2000]:

- *Poprawa efektywności sektora rolno-spożywczego.*

- *Poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej i tworzenie miejsc pracy.*

W ramach tych priorytetów jest przewidziana pomoc dla działań proekologicznych i współfinansowanie ich (bezpośrednio w różnych projektach lub w programach towarzyszących). W ramach planowanych działań przewidziane są m.in.:

- wsparcie dla inwestycji zapobiegających zanieczyszczeniu środowiska w wyniku działalności rolniczej i zapewnienia standardów wynikających z norm UE;
- zaopatrywanie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnianiem oraz odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych i odpadowych;
- gospodarka odpadami stałymi;
- zaopatrzenie w energię, w tym wykorzystanie alternatywnych źródeł energii;
- różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich z uwzględnieniem zasad ekologii;
- programy rolno-środowiskowe i zalesianie.

Finansowanie poszczególnych zadań w programie SAPARD będzie odbywać się na zasadzie współfinansowania. Udział Wspólnoty w finansowaniu działań w ramach tego programu może stanowić do 75% ogólnej kwalifikowanej sumy wydatków publicznych, przy czym w przypadku działań związanych z doradztwem i promocją może wynosić nawet 100% ogólnej sumy wydatków.

Program SAPARD stanowić będzie radykalną zmianę sposobów uzyskiwania pomocy, jednakże jej warunkiem wstępnym jest opracowanie programu strukturalnej polityki przemian i rozwoju wsi i rolnictwa oraz zaangażowanie władz regionalnych i lokalnych (zwłaszcza tych ostatnich). Ten program jest przeznaczony wyłącznie dla agrobiznesu i obszarów wiejskich, dlatego też należy wykorzystać istniejące możliwości oraz przygotować się (zgodnie z procedurami UE, np. łącznie ze środkami własnymi zgodnie z zasadą dodawalności środków). Innym programem wspomagającym rozwój przedsiębiorczości w powiązaniu z ochroną środowiska może być IPISA (Instrument dla Polityki Strukturalnej na rzecz Akcesji), z którego będą finansowane duże inwestycje infrastrukturalne, głównie w zakresie ochrony środowiska i transportu.

Uwagi końcowe

Proces gospodarowania przestrzenią w rolnictwie z punktu widzenia ekologii powinien prowadzić do:

- ochrony gruntów rolnych i środowiska, w którym odbywa się produkcja rolnicza;

- optymalnego wykorzystania potencjału przyrodniczego i użytkowania przestrzeni, a zwłaszcza ziemi użytkowanej przez rolnictwo;
- zapobiegania ekstensyfikacji obszarów wiejskich (w tym i regresu w regionach, w których proces ten występuje).

W warunkach polskich podstawą koncepcji zrównoważonego rozwoju w działalności rolniczej powinno być wdrożenie postępu technologicznego i umiarkowana intensyfikacja produkcji roślinnej oraz stworzenie odpowiedniej infrastruktury technicznej gospodarstw, która będzie umożliwiała ograniczenie ujemnych oddziaływań rolnictwa na środowisko i przyczyniała się do utrzymania jego zdolności produkcyjnych [Kukuła 1998]. Wymaga to jednak dodatkowych nakładów na rolnictwo i infrastrukturę z nim związaną. Nakłady te są niezbędne, jeśli chcemy myśleć zarówno o zrównoważonym rozwoju i przyszłych pokoleniach, jak i o członkostwie w Unii Europejskiej.

Literatura*

- Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union. Bulletin of the European Union. European Commission. Brussels-Luxembourg 1997.
- BORKOWSKA E., 1997: Jak współdziałać z gminą w realizacji ekorozwoju. Raport, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- BORYS T. i inni, 1999: Wskaźniki ekorozwoju. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- CZAPLIŃSKI W., OSTRIHANSKY R., WYROZUMSKA A., 1996: Prawo Wspólnot Europejskich (dokumenty). Warszawa.
- DOMAŃSKI R., 1992: Systemy ekologiczno-ekonomiczne. Modelowanie współzależności i rozwoju. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, seria: „*Studia KPZK PAN*”.
- GÓRKA K., POSKROBKO B., RADECKI W., 1998: Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne. PWE, Warszawa.
- Jednolity Akt Europejski. Dokumenty Europejskie. Wyd. MARPOL, Lublin 1996.
- KUKUŁA S., 1998: Nauka i doradztwo rolnicze w służbie zrównoważonego rozwoju. [w:] „*Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących w polskim rolnictwie*”. Wyd. CDiEwR, Poznań; 293–300.
- KUŚ J., 1999: Problemy ekologizacji rolnictwa i obszarów wiejskich. „*Roczniki Naukowe SERiA*”, t. I, z. 3; 241–247.

*Z uwagi na zbyt późne otrzymanie materiałów nie do końca ujednolicono literaturę w tym tomie, za co serdecznie przepraszamy Czytelników.

- MOSIEJ J., 2000: Wybrane problemy polityki ochrony środowiska w rolnictwie Unii Europejskiej. FAPA, Centrum Informacji i Dokumentacji Integracji Rolnictwa, nr 3; 12–18.
- POSKROBKO B., 1998: Zarządzanie środowiskiem. PWE, Warszawa. Regional Policy and Cohesion. DG XVI. Brussels 1994.
- ROWIŃSKI J., 1999: Integracja gospodarki żywnościowej i zagraniczne źródła finansowania restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.
- RYSZKOWSKI L., 1998: Gospodarstwo w krajobrazie rolniczym. [w:] „Dobre praktyki w produkcji rolniczej”, Wyd. IUNG, Puławy; 491–505.
- SAPARD – program operacyjny dla Polski. [w:] „<http://www.minrol.gov.pl>”, Warszawa 2000.
- SARUL J., 2000: Zrównoważony rozwój w rolnictwie Unii Europejskiej i Polski. FAPA, Centrum Informacji i Dokumentacji Integracji Rolnictwa, nr 3; 19–24. Unia Europejska. Integracja Polski z Unią Europejską (redakcja E. Kawecka-Wyrzykowska i E. Synowiec). Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego. Warszawa 1996.
- WIATRAK A.P., 1999: Doradztwo rolnicze w globalnym ujęciu. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, nr 4; 7–15.
- WIATRAK A.P., 2000: Regionalna strukturalna polityka Unii Europejskiej. „Optimum – Studia Ekonomiczne”, nr 2.

Foundations and Practise of Agriculture Sustainable Development

Abstract

In the paper, the attempt was made to outline the nature of environmental policy in the European Union and a new philosophy of global development embracing several interconnected directions of activity.

Then, above-mentioned issues were addressed to Polish practise being focused on future activity directions and adjustments in the field of ecologisation of agribusiness and rural areas (among others due to pre-accession programmes). Discussed activities should be conducted at three interrelated levels: national, regional and farm level and should influence the process of agriculture ecologisation in accordance with principles of good agricultural practices and in combination with the establishing appropriate technical and ecological infrastructure for farms.

